

LUMINIȚA BUȘCANEANU: O VIZIUNE POSTMODERNĂ ASUPRA POEZIEI SIMBOLISTE ROMÂNEȘTI

Alexandru BURLACU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0002-3424-1588>

Rezumat. Volumul „Poezia simbolistă românească”, ale cărui studiu introductiv, selecție a textelor și bibliografie au fost semnate de Luminița Bușcaneanu, include, de fapt, 2 cărți: studiul monografic asupra simbolismului poetic românesc și antologia de texte poetice care cuprinde o selecție documentată, efectuată cu competență și menită să demonstreze că cei 40 de autori „prezintă un ansamblu de «voci» contrapunctive armonioase în polifonia generală, care este simbolismul universal”. În opinia autoarei, simbolismul românesc, în raport cu cel francez, e „în altfel de antiteză cu romantismul, polemizând cu tradiția literară de inspirație, în principiu, folclorică – dar, totuși, fără «insurecții, fără publicitatea ruperilor de tradiție și bruscării tradițiilor» – și încercând adaptarea fondurilor simbolismului francez la parametrii altui tip de sensibilitate artistică, simbolismul românesc realizează un salt curajos ca să se sincronizeze cu literaturile lumii”.

Cuvinte-cheie: simbolism, limbaj poetic, simbol poetic, mit, Pagina albă.

Abstract. The volume „Romanian Symbolist Poetry”, whose introductory study, selection of texts and bibliography were signed by Luminița Bușcaneanu, includes, in fact, 2 books: the monographic study on Romanian poetic symbolism and the anthology of poetic texts that subsumes a documented selection, performed competently and meant to demonstrate that the 40 authors „present a set of harmonious counterpoint ‚voices’ in general polyphony, which is the universal symbolism.” In the author’s opinion, the Romanian symbolism, in relation to the French one, is “in a different antithesis to the romanticism, arguing with the literary tradition of inspiration, in principle, folkloric – but, nevertheless, without ‚insurrections, without the publicity of the separation or the abuse of tradition’ – and trying to adapt the funds of French symbolism to the parameters of another type of artistic sensibility, the Romanian symbolism makes a brave leap to synchronize with the literatures of the world.”

Keywords: symbolism, poetic language, poetic symbol, myth, White Page.

„Mișcarea simbolistă a fost comparată în glumă cu dragonul din Alca, din cartea a doua a *Insulei Pinguinilor*, despre care nici unul din cei care pretindeau a-l fi văzut nu puteau spune cum arată”. Observația aparține lui Marcel Raymond și ea apare în fundamentala sa cercetare intitulată „De la Baudelaire la suprarealism” (1933). De atunci înapoi au apărut nenumărate studii și antologii în descrierea și definirea „dragonului din Alca”. Ne o ilustrează cu prisosință și cartea „Poezia simbolistă românească”, antologie, studiul

introdactiv, selecția textelor, bibliografie de Luminița Bușcaneanu (Chișinău, Editura Gunivas, 2021, 464 p.) care încununează o investigație științifică de câțiva ani asupra unui fenomen discutat și azi, de multe ori, nu numai pe nou, dar și în contradictoriu.

Volumul include, de fapt, 2 cărți: studiul monografic asupra simbolismului poetic românesc și antologia de texte poetice care cuprinde o selecție documentată, efectuată cu competență și merită să demonstreze că cei 40 de autori „prezintă un ansamblu de «voci» contrapunctice armonioase în polifonia generală, care este simbolismul universal”. În opinia autoarei, simbolismul românesc, în raport cu cel francez, e „în altfel de antiteză cu romantismul, polemizând cu tradiția literară de inspirație, în principiu, folclorică – dar, totuși, fără «insurecții, fără publicitatea ruperilor de tradiție și bruscării tradițiilor» – și încercând adaptarea fondurilor simbolismului francez la parametrii altui tip de sensibilitate artistică, simbolismul românesc realizează un salt curajos ca să se sincronizeze cu literaturile lumii” (p.17). Alături de Alexandru Macedonschi, Ștefan Petică, Dimitrie Anghel, George Bacovia și Ion Minulescu apar și Demostene Botez, Nicolae Budurescu, Alice Călugăru, Constant Cantilli, Mihail Celarianu, Alexandru Colorian, Mihail Cruceanu, Nicolae Davidescu, Traian Demetrescu, Gabriel Donna, Elena Farago, Barbu Fundoianu, Horia Furtună, Alexandru Gherghel, Dumitru Iacobescu, Emil Isac, D. Karnabatt, Claudia Millian, Alfred Moșoiui, Barbu Nemțeanu, Alexandru Obedenaru, Gh. Orleanu, Oreste [Georgescu], Vintilă Paraschivescu, Cincinat Pavelescu, Alexandru Petroff, I. M. Rașcu, Marcel Romanescu, Mihail Săulescu, Iulius Cezar Săvescu, Eugeniu Sperantia, Alexandru Teodor Stamatiad, Eugeniu Ștefănescu-Est, Constantin T. Stoica, Alexandru Vițianu, unii dintre ei fără vocație, scoși din anonim, alții debutând ca romantici trec prin câmpul de atracție al mai multor curente literare, memorabili printr-o singură poezie, printr-un singur vers. Cum se știe, toți aceștia nu s-au putut despărți în poezia lor nici de romantism, nici de vechea mentalitate și sensibilitate poetică.

În afara obiectului de investigație al autoarei rămân nume cunoscute. În „Istoria literaturii române contemporane” E. Lovinescu nota despre F. Aderca: „a fost unul din primii ce s-au ridicat pe baricada simbolismului, pe care l-a susținut și teoretic și prin practica procedeelelor lui”; despre Camil Baltazar: „a început prin poezia spitalului de tuberculoși, în care moartea plutește ca o împăcare așteptată (...) are careva înrudire cu poezia bacoviană”; despre O. Densusianu, plasat în fruntea simbolismului grupului de la „Vieața nouă”

care semna poeziile cu pseudonimul Ervin; despre Dragoș Protopopescu: „un urmaș al lui D. Anghel, ce se joacă prin grotesc, prin livresc, prin neologism, prin rima rară”. În afara antologiei a rămas Ion Pillat. O eventuală „Notă asupra ediției” ar fi scutit volumul de alte câteva interogări/ nedumeriri.

Oricare ar fi fost raționamentele reconstituirii mișcării simboliste românești, Luminița Bușcaneanu se limitează la poezia de până la începutul Primului Război Mondial, care în culturile apusene a avut, cu adevărat, un impact radical asupra mentalității și afirmării noii poezicități. Tranziția în literatură decurge într-un mod aparte de la caz la caz. Nu același lucru se întâmplă și cu literatura română din perioada interbelică. E destul să revenim la disputa în jurul romanului ca să ne dăm seama la ce fază de evoluție a formelor artistice ne aflăm. Modelul de roman proustian este repudiat în favoare celui balzacian, considerat organic, firesc, în timp ce iau ființă societățile totalitare. Am fost niște, lamentabil, întârziți. Nu putem face abstracție de anii de după război, în care continuă să apară literatură simbolistă sau să se autohtonizeze expresionismul, care își trăise traiul, își mâncase mălaiul. Cu toate acestea, nu putem ieși din istorie. Nu putem face abstracție de etapa expresionistă în poezia lui Lucian Blaga, tot așa cum și de operele ale altor doi moderniști importanți: „Scânteii galbene” (1926) de George Bacovia, „Cuvinte potrivite” (1927) cu o poetică eclectică și „Flori de mucegai” (1931) de Tudor Arghezi, volum (cu o poetică omogenă!) care încheie „etapa de declin” a simbolismului românesc.

Deocamdată, nu avem o istorie a modernismului românesc, iar în acest context problema limbajului poetic, la etapa modernistă, rămâne a fi conștientizată și nuanțată în raport cu romantismul, cu toate curentele postromantice de orientare reformatoare. Și nu numai cu cele reformatoare. Se schimbă la față și poezia conservatoare. În „Recuperarea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române” Ion Bogdan Lefter e de părere că: „În cazul modernismului, sub umbrela conceptuală a marelui curent literar și cultural, își găsesc locul și simbolismul, și parnasianismul, și instrumentalismul, și preraphaelismul, și decadentismul (...), și poezia pură, și avangardele, ca și porțiunile nonreziduale ale sămănătorismului, poporanismului și mai ales ale ortodoxismului și ale tradiționalismului mai neutru”. În acest sens, rămâne a reevalua limbajul tranzitiv în raport cu limbajul reflexiv, dominant în perioada interbelică.

Gheorghe Crăciun în „Aisbergul poeziei moderne” (Iași: Editura POLIROM, 2017) (cu adevărat, „una dintre cele mai solide și înnoitoare cărți, cum afirmă Mircea Martin, scrise la noi în ultimele decenii”) susține că „... în poezia noastră interbelică problema tranzitivității nu se pune. Dimpotrivă,

dominant e un accentuat proces de metaforizare. Faptul e simplu de explicat, pentru că limbajul poeziei românești de dinainte de Primul Război Mondial e încă un limbaj neevoluat, cu o tradiție destul de fragilă. Începuturile procesului de autonomizare a limbajului poeziei se petrece prin experimentele instrumentaliste ale lui Macedonski și, mai departe, printr-un simbolism facil și neconvingător, care, cum bine știm, a produs o poezie minoră” (p. 329).

Demersul exegetic al Luminiței Bușcaneanu impresionează prin efortul temerar de a oferi o perspectivă postmodernă asupra simbolismului românesc. În studiul introductiv, pe mai mult de o sută de pagini, autoarea reinterpretează fenomenul poetic, recurgând la tehnica puzzle, la un aparat teoretic și conceptual adus la zi. E un studiu monografic structurat în manieră postmodernă, în următoarea ordine de secvențe logice și tratate în evoluție graduală: *Apariția simbolismului, Precursorii simbolismului, Decadență vizavi de simbolism, Mitul Progresului. Desacralizarea. Neomitologizarea, Criza valorilor simboliste: 1895-1905*. Din retorica simbolistă se evidențiază: *Simbolul, Corespondențele, Analogia, Sugestia, Muzicalitatea, Dansul. Mitul Salomeei, Versul liber, „Instrumentația verbală”, „Audiția colorată”, Sinele. Inconștientul, Dandysmul, Peisajul ca stare de suflet, Metafora. Fotografia*. În medalioane literare sunt prezentați 3 simbolști francezi: Arthur Rimbaud, Stéphane Mallarmé și Paul Verlaine și 5 simbolști români: Al. Macedonski, Ștefan Petică, Dimitrie Anghel, George Bacovia și Ion Minulescu.

Într-o bună parte a studiului, avem revelația că autoarea, deși nu se pronunță explicit, e tentată să demonstreze că simbolismul poetic românesc nu se reduce la modelul elaborat pe linia Marcel Raymond – Hugo Friedrich. Cu toate acestea, noutatea demersului stă în deplasarea accentului de pe poetica simbolismului pe eul poetic transfigurat prin intermediul simbolului, caracterizat în datele lui definitorii: „simbolul poetic descoperă, prin cumul neașteptat de asocieri, cum e sinestezia, de exemplu, corespondențe invizibile dintre eu și univers, eu și altul, lucruri și stări, culoare și muzică, poezie și tăcere, și sugerează într-o multitudine de feluri raporturile ascunse cu non-eul și calea către o prezumtivă unitate ascunsă a lumii. Apariția și preluarea poetică a noțiunii de „inconștient” deschide simbolului perspectiva sondării, pe verticală, a „lumilor” sedimentate cultural în memoria „pasivă”. Inconștientul eliberează simbolul de corvoada mimesisului și face trecerea prin timpuri și spații, din viață în moarte, și invers, fluidă, convențional posibilă, re-numește, de fapt, *moartea* „au-delă”/mister/necunoscut, cu care contactează prin intermediul visului. Poezia devine element în sine, care nu comunică, ci se revelează” (p. 5-6).

E aici, în câteva secvențe concentrate, o regândire a manierei de abordare a poeziei ca *explorare* a realității, a raportului dintre om/microcosm și univers/macrocosm, punându-se în centru omul în transfigurările simboliste: „Subiectul cunoscător se pomeneste într-un context în care, prin „moartea” lui Dumnezeu, a unui sistem imuabil de valori, totul se schimbă vertiginos. Omul se confruntă cu un spirit nou, cel al vitezei mecanice, și cu mașina, care tinde să-i ia locul. Raportul dintre Om/Microcosm și Univers/Macrocosm este intermediat de progresul tehnico-științific. Totuși, oricât de prins în acest iureș, subiectul cunoscător nu se poate lipsi de perspectiva transcenderii finitului. Raționalismul închide cunoașterea în parametrii experimentului, doar că semnalele venite din domeniul intuiției scapă măsurilor logicii. Desacralizarea cere rescrierea mitului în vederea reintegrării Sinelui ideal – Rimbaud îl numește „Autre”, adică Altul/Celălalt, non-Eul – ceea ce, prezentat de Laurent Mattiussi, valorează cât trecerea de la „mit” la „ficțiune”, și de la eul anonim colectiv la un nou „sine” multitudinar, re-creat. Prin revalorificarea imaginarii lirice cu ajutorul simbolului *resuscitat* din centrul unei retoricii adaptate la cerințele plonjării în subconștient și prin re-animarea memoriei pasive și, deci, a substraturilor „adormite” ale conștiinței (precum strigarea/trezirea „amorului de plumb”, la Bacovia), *Poema/Poetul* transcende tipul ordinar de existență în vederea reintegrării proiecției sale din oglinda Necunoscutului. Inconștientul eliberează simbolul de corvoada mimesisului și face trecerea prin timpuri și spații, din viață în moarte, și invers, convențional posibilă, re-numește, de fapt, moartea „au-delă”/mister/necunoscut, cu care contactează prin intermediul visului. Poezia devine element în sine, care nu comunică, ci se revelează” (p. 6-7).

Fiece enunț din segmentul dat nu e altceva decât esențe ale esențelor unor tratate de referință din care transpare o conștiință solid avizată și bine orientată; idei de largă circulație, niște poncifuri, la prima vedere, dar care evoluează gradual într-un fel de știință sau, cum afirmă Alexandru Mușina, „un fel de (supra)știință”. Poezia simbolistă, concepută ca formă de explorare a realității, apelează la diverse forme de „înțelegere-exprimare-inventare a lumii în plină desfășurare”. „Instrumentele” de cunoaștere rațională/irațională sunt reconsiderate în spiritul reducerii necunoscutului la cunoscut, a haosmosului la cosmos, la jocul dintre aparențe și esențe, dintre real și ireal, la exprimarea inexprimabilului.

Mitul, unul din pattern-urile poeziei precedente, de exemplu, este reconsiderat într-o serie de reinterpretări cu deplasări de accente inedite: „Pentru a depăși

cumulul de crize – a eului, a comunicării, a mijloacelor – cu care se confruntă spiritul modern încarcerat într-un raționalism insuficient și a ieși din impasul cunoașterii, poezia recurge la mit, la capacitatea de resuscitare eternă și promptă a acestuia”. Mitul are un rol esențial în asigurarea vitalității, vigoriei noii poezii: „Mitul care are aceeași, în principiu, structură la orice popoare, oferă fundamentele unei viziuni neordinare asupra lumii. Orice reprezentare mitologică începe cu elementele bazice ale legităților unui tot, legități pe care ni le apropiem în momentul creației. Mitul relevă parametri esențiali ai apariției și evoluției unui univers, precum și locul și rostul omului în acest cadru. Vectorul evoluției interioarei a mitului creației în simbolism duce dinspre haosul preexistent apariției ordinii, sugerat prin noțiuni ca Misterul, Necunoscutul, spre cosmos (aici structura poetică). Eul pluridimensional, secundat de noua retorică – simbolul, analogia, corespondențele, sinestezia, sugestia, vagul, nuanța, clarobscurul – în tendința lui de sincronizare cu Sinele ideal acceptă provocările „sublimului”:

„A exprima inexprimabilul, a da o formă lucrurilor informe, a-ți pierde timpul cu alternarea monotonă a cadențelor, a trezi prin ritm sensibilități adormite, a face din cuvinte un leagăn cu care să adormi durerile altora, a desena un surâs pe o gură ce-a uitat poate demult să râdă, printr-o fericită corespondență de imagini sau de sunete și din toate acestea să faci să nască frumosul, pe care să-l dăruiești contemporanilor tăi, poate fi ceva mai sublim?” (p. 7-8).

Sunt elucidate o serie întregă de particularități ale mitului în abordările simboलिष्टilor/ moderniștilor în explorarea limbajului, a subconștientului, a necunoscutului etc., insistând pe ideea că poetul se identifică într-unfel cu savantul: „Prin activarea „memoriei mitologizante” („mémoire mythifiante”) exploratorul simbolist inițiază „reconfigurarea realului” („refiguration du réel”), creând posibilitatea „întâlnirii ideale” dintre om și „modelul imaginar”, prototipul său edenic. Nu e o retrăire simplă a trecutului, ci o tentativă de re-facere a prezentului”. „Sustragerea” din prezent pentru reintegrarea *prototipului* an istoric este, de fapt, revalorificarea, prin cuvânt, a prezentului” (p. 9).

„Efectul de prezenteizare” e asociat ideii „de abolire a timpului” (în viziune bacoviană: „Un gol istoric se întinde, / Pe-aceleași vremuri mă găsesc”). Poetul modern visează să scrie, în ultimă instanță, o singură Carte, în termenii psihocriticii, „un mit poetic personal”. În acest sens, „Firul roșu al noii ficțiuni, al Cărții, stă în surprinderea licăririlor, „iluminărilor”, cum le zice Rimbaud, paradisului din tenebrele ființei. Sinele inventat de simboलिष्टi în locul lui Dumnezeu-lipsă e cel inspirat de inconștient. Mallarmé asociază inconștientul cu increatul și-i conferă rol de inepuizabilă sursă creatoare, iar Paginii îi atribuie dimensiunile

fluide ale unui potențial cosmos interior (albul dintre cuvinte fiind „absență sonoră” și „prezență vizuală” concomitent, precum fraza muzicală, care „eclipsează” „negrul paginii”, sugerând plastic «*scriitura tăcerii (s.a.)*» (p. 9).

Saltul calitativ al poeticității ar sta în „scriitura tăcerii”. Atitudinea poetului față de scriitură, față de Pagina Albă sunt clarificate prin necunoscutul lumii moderne, care este poezia modernă: „Spațiul Paginii este un univers pluridimensional. Pagina Albă, increatul, dă posibilitate creatorului modern să se deplaseze nu doar orizontal, vertical, de la dreapta la stânga, de la stânga la dreapta, pe diagonală sau în alte direcții, pe care le oferă devenirea pe raza privirii. Celelalte simțuri ale corpului supradotat participă în egală măsură la transfigurarea informației, astfel ca realitatea exterioară să obțină in-forma Sufletului, adică a Sinelui/Necunoscutului/Misterului/Neantului. Baudelaire încadrează în Pagină infinitul. Rimbaud numește Pagina Albă: infern de parcurs spre «iluminări»” (p. 10).

Investigația Luminiței Bușcaneanu este mai mult decât „o încercare de revalorificare a ideii de *explorare* a imaginarului colectiv închis, profund ancorat în simbol, ades balast înțepenit în subconștient. Plonjarea în profunzimile ființei cuvântului, realizată prin mijlocirea unei retorici adaptate – și mai ales a simbolului revizitat, sau *resuscitat*, dacă am aplica termenii noi ai resurecției nietzscheene, care a impulsionat determinant spiritul simbolist – se produce odată cu actul sondării pluralității stratificate a *lumilor* latente din profunzimile Eului și care pot fi trezite prin activarea Memoriei și a implicării Corpului” (p. 13).

De remarcat că în majoritatea studiilor consacrate simbolismului, accentul e plasat, de regulă, pe poetică, pe sistemul de imagini, studiul Luminiței Bușcaneanu însă pune în evidență omul, tratat dintr-o perspectivă epistemologică, sprijinindu-se pe realizările fizicii cuantice, teoria fractaliilor, inspirat aplicată, pe „noua matematică”, pe filozofia epocii contemporane. Lucrarea e axată pe „momentul de cotitură în procesul de creație simbolist instituit de implicarea Corpului în calitate de instrument esențial de cunoaștere” (p. 14). La urma urmelor, autoarea e interesată nu numai de noile viziuni asupra lumii, de ce este lumea, care sunt instrumentele ei de cunoaștere, dar și de cum este această lume, actualizată într-o perspectivă postmodernă.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC.